

Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση Προκόπης Παπαστράτης

Η τιμωρία των προδοτών και των δωσιλόγων υπήρξε ζήτημα που απασχόλησε τις συμμαχικές κυβερνήσεις από τα πρώτα σχεδόν στάδια του πολέμου. Η Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη για τα εγκλήματα σε βάρος αμάχων που συνεδρίασε στο Λονδίνο τον Ιανουάριο του 1942, αποφάσισε ότι οι κατοχικές δυνάμεις και οι ντόπιοι συνένοχοι που βαρύνονταν για τέτοια εγκλήματα, θα διώκονταν και θα δικάζονταν και οι αποφάσεις του δικαστηρίου θα εκτελούνταν. (1)

Το Συνέδριο του Λιβάνου τον Μάιο του 1944, το οποίο κατέληξε στο σχηματισμό ελληνικής Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, ενέκρινε ομόφωνα το Εθνικό Συμβόλαιο με το οποίο καθορίστηκαν τα κύρια ζητήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν κατά την μεταβατική περίοδο προς την Απελευθέρωση. Περιλάμβανε επίσης τις αρχές για τη διακυβέρνηση της χώρας αμέσως μετά την απελευθέρωσή της. Το κείμενο ανέφερε συγκεκριμένα την «επιβολή σκληρών κυρώσεων κατά των προδοτών της Πατρίδος και κατά των εκμεταλλευτών της δυστυχίας του λαού μας» (2). Η υιοθέτηση μιας τέτοιας απόφασης στο Λονδίνο τον Ιανουάριο του 1942 είχε προφανώς στόχο να ενθαρρύνει τους υπόδουλους λαούς της Ευρώπης και να προειδοποιήσει τις κατοχικές δυνάμεις. Εντούτοις, τις παραμονές της Απελευθέρωσης, η απόφαση αυτή είχε προσλάβει μια επιπλέον διάσταση η οποία όμως είχε αγνοηθεί από τους επίσημους φορείς. Είχε μετατραπεί σε πολιτικό ζήτημα. Η τιμωρία των προδοτών μια έκφραση που, μετά την απελευθέρωση, αντικαταστάθηκε σταδιακά από τον όρο «εκκαθάριση» αποτέλεσε τη λυδία λίθο πάνω στην οποία δοκιμάστηκαν πολλά ζητήματα: η εντιμότητα των προθέσεων της πολιτικής ελίτ, η εφαρμογή των δεσμεύσεων που είχαν αναληφθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, η ακεραιότητα των μεταπολεμικών κυβερνήσεων και, τέλος, η ιδεολογική αλληλεγγύη ανάμεσα σε κατήγορους και σε κατηγορούμενους.

Αυτό ήταν φυσικά ένα πρόβλημα που αντιμετώπιζαν όσες χώρες βρέθηκαν υπό κατοχή, ενώ η Αγγλία, και οι ΗΠΑ μη έχοντας υποστεί αυτή την εμπειρία είχαν την πολυτέλεια να κρίνουν εκ του ασφαλούς. Το Συνέδριο του Λιβάνου πραγματοποιήθηκε σε μια ατμόσφαιρα αμυδρά συγκαλυμμένης αντιπαράθεσης. Οι αντιπρόσωποι των μικρότερων αντιστασιακών οργανώσεων και των αστικών πολιτικών κομμάτων είχαν συνασπιστεί αποδεχόμενοι τις συμβουλές των Βρετανών για τη στάση τους απέναντι στους αντιπροσώπους των οργανώσεων του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ που καθοδηγούνταν από τους κομμουνιστές. Σε μια τέτοια ατμόσφαιρα, η τιμωρία των προδοτών προφανώς προσέφερε την κατάλληλη ευκαιρία για να υπογραμμιστεί η εθνική ενότητα, την οποία φαινομενικά επιθυμούσε να εδραιώσει το Συνέδριο. Δεδομένων των συνθηκών που επικρατούσαν, υπήρχε η εντύπωση μιας γενικής συναίνεσης πάνω στο ζήτημα αυτό. Ως τότε, ένα σημαντικό κομμάτι του αστικού κόσμου είχε υιοθετήσει στάσεις που κυμαίνονταν από την απρόθυμη αποδοχή μέχρι την απροκάλυπτη ενθάρρυνση των Ταγμάτων Ασφαλείας και της κυβέρνησης των δωσιλόγων στην Αθήνα. Ο σαφής τρόπος με τον οποίο το Εθνικό Συμβόλαιο αναφερόταν στην τιμωρία των προδοτών παρείχε θεωρητικά την βεβαιότητα ότι η συγκεκριμένη στάση απέναντι στους δωσιλόγους θα άλλαζε. Η εξόριστη κυβέρνηση αναγνωρισμένη από τους Συμμάχους ως νόμιμη κυβέρνηση της Ελλάδος από την αρχή της κατοχής, τώρα, στις παραμονές της Απελευθέρωσης και με νέο προσωπείο ως Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας επεδίωκε, μέσω του ζητήματος της αντιμετώπισης των δωσιλόγων, να αποβάλλει την εικόνα μιας απύσας εξουσίας που, σε πολύ μεγάλο βαθμό, λειτουργούσε αποκομμένη από τη φρίκη της κατεχόμενης Ελλάδας.

Κύριο μέλημά ήταν η λαϊκή της αποδοχή αφενός ως νόμιμης οντότητας και, αφετέρου ως πραγματικής νόμιμης κυβέρνησης του λαού. Μια τέτοια αποδοχή θα διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό την αδιαφιλονίκητη επιστροφή της στην απελευθερωμένη Ελλάδα. Η προοπτική της ειρηνικής επιστροφής των Βρετανών και της Ελληνικής Κυβέρνησης απασχολούσε σοβαρά τις αρμόδιες συμμαχικές αρχές σε μια εποχή που κυριαρχούσαν φόβοι ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ θα επιχειρούσε να καταλάβει την εξουσία. Κατά συνέπεια, η Ελληνική Κυβέρνηση, επειδή είχε την έδρα της στο εξωτερικό, έπρεπε να βασίσει τις προσπάθειες της να

βελτιώσει την εικόνα της στο εσωτερικό της χώρας σε δύο ζητήματα: εθνική ενότητα, η οποία θα εξασφάλιζε την απαραίτητη σταθερότητα για να ανασυγκροτηθεί η χώρα –και τιμωρία των προδοτών, η οποία θα ικανοποιούσε το αίτημα για δικαιοσύνη που είχε τόσο βάνουσα κακοποιηθεί στη διάρκεια της Κατοχής. Ήδη όμως την περίοδο αυτή πολιτικές σκοπιμότητες είχαν υπονομεύσει σοβαρά την προώθηση αυτών των δύο ζητημάτων όπως γνώριζαν, αν δεν το επιδίωκαν ενεργά ορισμένοι από τους συμμετέχοντες στο Συνέδριο του Λιβάνου. Η εκ των υστέρων γνώση επιτρέπει να διατυπωθεί το επιχείρημα ότι στις παραμονές της απελευθέρωσης οι προσδοκίες που έτρεφε ο ελληνικός λαός δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα. Είναι γεγονός ότι την περίοδο εκείνη η διαφορά μεταξύ του επιθυμητού και του εφικτού πολλές φορές παραγνωρίστηκε σκόπιμα. Αυτή η τότε αντίδραση όμως ήταν σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένη από την ευφορία που προκαλούσε η προοπτική της απελευθέρωσης. Στο πλαίσιο αυτό και παρά τη ρητή προειδοποίηση που εξέδωσε η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας στις αρχές Σεπτεμβρίου 1944, σύμφωνα με την οποία όσοι εξακολουθούσαν να υπηρετούν τον εχθρό θα αντιμετώπιζαν «αμείλικτον τιμωρίαν», μια σειρά ενεργειών και παραλείψεων Ελλήνων και Βρετανών αξιωματούχων δημιούργησαν ευρύτατα την εντύπωση ότι οι προδότες θα έμεναν ατιμώρητοι (3). Η εντύπωση αυτή ενισχύθηκε όταν η κυβέρνηση δωσίλογων του Ιωάννη Ράλλη, αγνοώντας προειδοποιήσεις που προέρχονταν από το εξωτερικό, συνέχιζε να ψηφίζει νόμους που αφορούσαν στα Τάγματα Ασφαλείας. Οι νόμοι αυτοί αύξησαν τον αριθμό των αξιωματικών του τακτικού στρατού που υπηρετούσαν στα Τάγματα Ασφαλείας και φρόντισαν για τις προαγωγές τους σ'αυτά αλλά και σε όσες μονάδες επρόκειτο να δημιουργηθούν για τη διασφάλιση του νόμου και της τάξης στην ύπαιθρο. Επιπροσθέτως, εγκρίθηκε, κατά παράβαση της ισχύουσας νομοθεσίας, με ειδική διάταξη η απονομή του μετάλλιου διακεκριμένων υπηρεσιών σε μια περίοδο που δεν υπήρχε καμία εμπόλεμη κατάσταση αφού η κυβέρνηση των ανδρικήλων της Αθήνας δεν βρισκόταν σε πόλεμο με τη Γερμανία. Ως αποτέλεσμα, η απονομή του συγκεκριμένου μετάλλιου για πράξεις που υπερβαίνουν το «κοινόν και επιβεβλημένον αυτοίς καθήκον» επεκτάθηκε στους άνδρες που υπηρετούσαν στις μονάδες των δωσιλόγων. (4)

Η δημοσίευση όλων αυτών των νόμων πραγματοποιήθηκε ενώ η κυβέρνηση των συνεργατών βρισκόταν σε κατάσταση αποσύνθεσης και οι υπουργοί της υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους. Ήταν προφανές ότι ο πρωθυπουργός Ράλλης ήθελε να περάσει το μήνυμα ότι προσπαθούσε, μέχρι και την τελευταία στιγμή, να περιορίσει τον κίνδυνο επικράτησης ανατρεπτικών ιδεολογιών (δηλαδή του κομμουνισμού) στην Ελλάδα. Στη δήλωση παραίτησής του την ημέρα που τα γερμανικά στρατεύματα αποχώρησαν από την Αθήνα, ο Ράλλης δήλωσε ότι επέστρεφε στον ιδιωτικό βίο με καθαρή συνείδηση, έχοντας εκτελέσει πιστά το καθήκον του απέναντι στον λαό έτοιμος να λογοδοτήσει για τις πράξεις του στις αρμόδιες αρχές. (5)

Η δήλωση αυτή εξέφραζε ένα αίσθημα που επικρατούσε σε σημαντικό τμήμα της «ηγέτιδος τάξεως», όπως την αποκάλεσε ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου στο Λόγο της Απελευθέρωσης η οποία πίστευε ότι κατά τη διάρκεια της κατοχής είχε λειτουργήσει μέσα στην Ελλάδα ως πολιορκημένο φυλάκιο της εθνικής συνείδησης. Το αίσθημα αυτό περιέγραψε παραστατικά ο αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών ο οποίος, την ημέρα της αποχώρησης των Γερμανών από την Αθήνα τόνισε ότι «το Πανεπιστήμιον δεν ημπορεί κανείς να το κατηγορήσει διότι το Πανεπιστήμιον τουλάχιστον δεν έβαλε σημαίαν με τα σήματα του ΕΑΜ». (6)

Στο Λόγο της Απελευθέρωσης τονίστηκε η επίσημη δέσμευση για την τιμωρία των προδοτών. Ταυτόχρονα, όμως, το κείμενο αυτό περιλάμβανε την πρώτη απόπειρα εξορκισμού του προβλήματος, καθώς ανέφερε ότι ήταν ελάχιστα τα περιστατικά της προδοτικής συνεργασίας με τον εχθρό. Πράγματι, η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας είχε ήδη κινήσει τη διαδικασία για την τιμωρία των προδοτών πριν από την επιστροφή της στην απελευθερωμένη Αθήνα. Η Συντακτική Πράξη που αναφερόταν σε αυτό το ζήτημα είχε εγκριθεί και δημοσιευτεί ενώ η Ελληνική Κυβέρνηση περίμενε με ανυπομονησία στην Cava dei Tirreni, ένα μικρό χωριό κοντά στο Σαλέρνο της Ιταλίας, να τη μεταφέρουν οι Βρετανοί στην Αθήνα. Δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως άλλες δυο φορές, αυτή τη φορά στην Αθήνα, αλλά με κάποιες τροποποιήσεις. Η κύρια τροποποίηση που, δίχως αμφιβολία, επισημαίνει μια μεταβολή στη στάση της κυβέρνησης στο πρόβλημα αυτό διαπιστώνεται στον τίτλο του νόμου. Ο αρχικός τίτλος, «Περί Επιβολής Κυρώσεων κατά των Προδοτών», μετατράπηκε σε «Περί Επιβολής

Κυρώσεων κατά των Συνεργασθέντων μετά του Εχθρού». (7) Είναι προφανές ότι ο στόχος της τροποποίησης ήταν η υποβάθμιση της σημασίας των εγκλημάτων των δωσιλόγων. Τα Δεκεμβριανά ανέβαλαν προσωρινά όλες τις εξελίξεις στο ζήτημα του δωσιλογισμού.

Οι ριζικές αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό που ακολούθησαν επηρέασαν άμεσα το ζήτημα των δωσιλόγων. Η εκκαθάριση διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει όλους όσους είχαν συμμετάσχει ή συμβάλλει στο ξέσπασμα της «στάσης της 3ης Δεκεμβρίου». Επίσης διευρύνθηκε προκειμένου να συμπεριλάβει και όσους είχαν επιδείξει αδυναμία χαρακτήρα και ανέντιμη ή «αντεθνική» στάση από την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά τον Αύγουστο 1936.(8) Αυτή η διεύρυνση της εκκαθάρισης είχε πολλαπλούς στόχους. Βελτίωσε τη δημοκρατική εικόνα των κυβερνήσεων που συγκροτήθηκαν μετά τα Δεκεμβριανά. Παρείχε επίσης μια αναγκαία για αυτές εγγύηση ότι μπορούν να αντιμετωπίσουν με αντικειμενικότητα τις συνέπειες μίας τόσο έντονης πολιτικής κατάστασης.

Ταυτόχρονα, υπογράμμισε την απόσταση που χώριζε το κοινοβουλευτικό καθεστώς, που είχε προκύψει μετά την απελευθέρωση, από τα δικτατορικά και δωσιλογικά καθεστώτα που μόλις είχαν καταρρεύσει. Επιπλέον με την εκκαθάριση η ελληνική κυβέρνηση επιδίωκε να μειώσει τις βρετανικές πιέσεις εξ αιτίας της αργής προόδου στο ζήτημα αυτό. Η Βρετανία, για τους δικούς της μακροπρόθεσμους λόγους, επιθυμούσε τη γρήγορη αποκατάσταση στην Ελλάδα ομαλών πολιτικών συνθηκών και το Λονδίνο θεωρούσε την ικανοποιητική έκβαση των εκκαθαρίσεων ως σημαντική προϋπόθεση για αυτή την αποκατάσταση. Η διπλή αυτή εκκαθάριση αφενός ενάντια σε όσους είχαν συμμετάσχει στην κομμουνιστική «στάση της 3ης Δεκεμβρίου» και αφετέρου ενάντια στους δωσίλογους και σε όσους είχαν επιδείξει ανάρμοστη συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά είχε και μια άλλη διάσταση. Αναδείκνυε την αποτυχία των δύο αυτών άκρων του πολιτικού φάσματος και, ως εκ τούτου, ενίσχυε την αξιοπιστία του πολιτικού σχηματισμού που καταλάμβανε τον κεντρικό χώρο. Το γεγονός ότι το στίγμα της συνεργασίας είχε σημαδέψει, σε διαφορετικό βαθμό, μέλη της «ηγέτιδας τάξης» είχε ως αποτέλεσμα να προκληθούν αντιδράσεις που

κυμαίνονταν από αμηχανία μέχρι απερίοριστη καταδίκη των εκκαθαρίσεων. Αυτές όμως οι διαδοχικές κυβερνήσεις, θεσπίζοντας τα μέτρα αυτά, δεν τιμωρούσαν μόνο τους «στασιαστές» αλλά έδειχναν ότι ήταν ικανές να εκκαθαρίσουν-θεωρητικά τουλάχιστον- το δικό τους, αστικό πολιτικό χώρο από τυχόν ένοχα στοιχεία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όλες οι κυβερνήσεις που διορίστηκαν μέχρι τις εκλογές του 1946 επέμειναν στην εκκαθάριση των πανεπιστημίων. Η επιμονή τους όμως αυτή συνοδεύτηκε από δισταγμούς και παλινδρομήσεις: μολονότι για αυτό το ζήτημα θεσπίστηκαν τέσσερις Συντακτικές Πράξεις σε μια περίοδο περίπου έξι μηνών, η απροθυμία να δημοσιεύσουν τη σχετική νομοθεσία ήταν χαρακτηριστική. Η πολιτική διάσταση του ζητήματος έπαιζε αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτής της αδράνειας. Επιπλέον, το γεγονός ότι αυτές οι κυβερνήσεις δεν είχαν προκύψει από εκλογές ενίσχυε, ή δικαιολογούσε, αυτή τη στάση τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι το τελευταίο αυτό σημείο υπογράμμιζαν επίμονα όσοι είχαν συμφέρον να αποτύχει αυτή η προσπάθεια. Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας είχε μεν ξεκαθαρίσει τις προθέσεις της για το συγκεκριμένο ζήτημα τον Οκτώβριο του 1944, αλλά οι σχετικοί νόμοι άρχισαν να εμφανίζονται μόνο κατά το δεύτερο μισό του 1945.(9)

Στο Λόγο του για την Απελευθέρωση που εκφώνησε στις 18 Οκτωβρίου 1944, την ημέρα της άφιξης της κυβέρνησης στην Αθήνα, ο πρωθυπουργός Παπανδρέου χρησιμοποίησε σκληρές εκφράσεις για να περιγράψει την κατάσταση.

Κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας το πανεπιστήμιο, όπως και άλλοι θεσμοί που σε μια δημοκρατία συνιστούν την ηγέτιδα τάξη, είχαν περίπου χρεοκοπήσει ηθικά «εκτός ολίγων λαμπρών εξαιρέσεων» όπως δήλωσε χαρακτηριστικά, Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών αποφάσισε ομόφωνα λίγες μέρες αργότερα να επισκεφθούν τον πρωθυπουργό και να υποβάλλουν τις παραιτήσεις τους διαμαρτυρόμενοι για όσα είπε περί χρεοκοπίας του πανεπιστημίου (10). Στα μέσα Νοεμβρίου, ο Παπανδρέου επανήλθε στο ζήτημα και, ρίχνοντας αλάτι στην πληγή, δήλωσε σε μια επιτροπή καθηγητών της Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών ότι όλοι οι καθηγητές που είχαν διοριστεί μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας τον Αύγουστο του 1936 επρόκειτο να απολυθούν. Οι εν λόγω καθηγητές γνώριζαν καλά τις κινήσεις της

κυβέρνησης προς αυτή την κατεύθυνση. Στο πλαίσιο αυτό στη συνεδρίαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών στα τέλη Νοεμβρίου 1944, επικράτησε μεγάλη αναταραχή. Η αίσθηση που κυριαρχούσε στη Συνεδρίαση ήταν ότι το πανεπιστήμιο βρισκόταν σε κατάσταση πολιορκίας. Το ερώτημα κατά πόσον τα μέλη της Συγκλήτου έπρεπε να επιμείνουν στην παραίτηση τους έλαβε νέα διάσταση με την εκτεταμένη εκκαθάριση που με αποφασιστικότητα είχε διακηρύξει ο πρωθυπουργός. Το αίσθημα προσβολής των καθηγητών εντάθηκε όταν το υπουργείο Παιδείας ζήτησε να εξετάσει τα Πρακτικά του Πανεπιστημίου προκειμένου «να τα χρησιμοποιήσει εναντίον του» όπως το έθεσε ένας συγκλητικός. Η στάση αυτή της κυβέρνησης αφήνει το πανεπιστήμιο «υπόλογον απέναντι του Έθνους», σχολίασε ένας άλλος.

«Οι πλείστοι εξ ημών τελούμε υπό εκκαθάρισιν», διαμαρτυρήθηκε ένα άλλο μέλος Συγκλήτου, «είτε λόγω διορισμού μετά την 4ην Αυγούστου είτε λόγω ορίου ηλικίας».(11) Εκείνη την εποχή η κυβέρνηση είχε εισάγει την επαναστατική ιδέα της μείωσης του ορίου ηλικίας για τους καθηγητές. Για αυτό το λόγο μεγάλος αριθμός καθηγητών είχαν ξεσηκωθεί θέλοντας να αποκρούσουν αυτή τη διμέτωπη επίθεση κατά των εδρών τους. Στα τέλη του 1944 συμφωνήθηκε ότι η Σύγκλητος έπρεπε να επιμείνει στην παραίτησή της - η Νομική και η Ιατρική ήδη εφάρμοζαν αυτή την τακτική- και το μόνο που έσωσε τη Σύγκλητο από αυτή τη δυσχερή θέση, ήταν η παραίτηση του ίδιου του Παπανδρέου από την πρωθυπουργία μετά τη λήξη των Δεκεμβριανών. Αυτό διευκόλυνε τη Σύγκλητο να αποφασίσει ότι, εφόσον έπαψαν να ισχύουν οι λόγοι για την παραίτηση της, μπορούσε να εξακολουθήσει την άσκηση των καθηκόντων της. (12) Την ίδια περίοδο, το συντηρητικό στην πλειοψηφία του, σώμα των καθηγητών, κρύβοντας με δυσκολία την αγανάκτηση, αν όχι και την περιφρόνησή του, μόλις και μετά βίας κατάφερε να περιορίσει την πολιτική δράση των φοιτητικών οργανώσεων στο χώρο του. Αυτή η πολιτικά φορτισμένη ατμόσφαιρα, απείλησε να εξαλείψει τα τελευταία ίχνη του πανεπιστημίου ως «τον ιερό πνευματικό καθεδρικό ναό του ελληνικού γένους», του οποίου θεωρούσαν εαυτόν κηδεμόνα, όπως επεσήμανε ένας καθηγητής της Ιατρικής. (13)

Είναι προφανές ότι οι εξελίξεις στο Πανεπιστήμιο Αθηνών αντανakλούσαν την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο, όταν η

πλειοψηφία των φοιτητών συμμετείχε σε δραστηριότητες που απείχαν πολύ από εκείνο που η Σύγκλητος θεωρούσε αρμόζουσα συμπεριφορά. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της σχέσης μεταξύ των δυο πλευρών τις παραμονές της Απελευθέρωσης, ήταν η απόφαση των φοιτητών να μετονομαστεί το πανεπιστήμιο σε «Ορμητήριο Λευτεριάς και Ανοικοδόμησης», προκαλώντας έντονη αποδοκιμασία μέσα στη Σύγκλητο.

Όμως, η εκκαθάριση των πανεπιστημίων είχε επίσης σχέση με τις προσωπικές έριδες που αναπτύσσονται πολύ συχνά στο γαλήνιο ακαδημαϊκό χώρο, αλλά και με σοβαρές διχογνωμίες που στηρίζονται σε επιστημονικές διαφωνίες και αντιπαλότητες μεταξύ ανταγωνιστικών ιδρυμάτων. Η διαδικασία εκκαθάρισης που ξεκίνησε στις αρχές Απριλίου 1945 στις σχολές Θεολογίας και Ιατρικής του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης οφειλόταν αναμφίβολα σ' ένα συνδυασμό όλων αυτών των παραγόντων. Όλοι οι καθηγητές που είχαν διοριστεί σ' αυτές κατά τη διάρκεια της κατοχής απολύθηκαν. Η Ιατρική και η Θεολογική Σχολή, μολονότι αποτελούσαν τμήμα της αρχικής ομάδας σχολών όταν ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης το 1925, επανιδρύονται 1942, στη διάρκεια της κατοχής. Για την απαραίτητη ανασυγκρότηση αυτών των δυο σχολών η κυβέρνηση ζήτησε τη βοήθεια του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ως αποτέλεσμα, ζητήθηκε από τους καθηγητές των σχολών Θεολογίας και Ιατρικής στην Αθήνα να αποφασίσουν ποιοι έπρεπε να αντικαταστήσουν τους συναδέλφους τους στη Θεσσαλονίκη.⁽¹⁴⁾ Είναι γεγονός ότι η συγκεκριμένη εκκαθάριση θα μπορούσε να προχωρήσει αντίστροφα, με στόχο τις αντίστοιχες σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών. Φαίνεται ότι πίσω από αυτή την ειλικρινή απόφαση για εκκαθάριση κρυβόταν λιγότερο ειλικρινή κίνητρα, που είχαν σχέση με την αντιπαλότητα μεταξύ των δύο ιδρυμάτων και τη συνεχιζόμενη προσπάθεια του Πανεπιστημίου Αθηνών να επιβάλλει την κυριαρχία του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Αυτή η περιορισμένη εκκαθάριση ήταν η πρώτη κίνηση της κυβέρνησης στο θέμα αυτό. Πράγματι, η κυβέρνηση γνώριζε πολύ καλά ότι οι καθηγητές της Αθήνας που είχαν αναλάβει τις εκκαθαρίσεις απειλούνταν και οι ίδιοι με εκκαθάριση. Εντούτοις, φάνηκε ιδιαίτερα διστακτική στην πραγματοποίηση της απειλής αυτής, εφόσον η πρώτη Συντακτική Πράξη που πρότεινε εκκαθαρίσεις σε όλα τα πανεπιστήμια καθυστέρησε για άλλους τρεις μήνες. Στο μεσοδιάστημα, το υπουργείο Παιδείας συνέλεξε πληροφορίες για

τους κατόχους των εδρών που είχαν ιδρυθεί κατά τη διάρκεια της κατοχής. Από την άλλη πλευρά, οι αρχές του Πανεπιστημίου Αθηνών που παρακώλυαν απροκάλυπτα την εξασφάλιση τέτοιων πληροφοριών, λάμβαναν κάθε μέτρο για να αποβάλλουν όλους εκείνους που είχαν συμμετάσχει στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο κατά τη διάρκεια της κατοχής. Σημειωτέον ότι το υπουργείο Παιδείας χειρίστηκε με ιδιαίτερη προσοχή τις απολύσεις καθηγητών που είχαν διοριστεί κατά τη δικτατορία και την κατοχή. Η αντιμετώπιση του κατοχικού πρωθυπουργού και καθηγητή Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών Κ.Λογοθετόπουλου είναι ενδεικτική αυτής της προσοχής. Απολύθηκε με ομόφωνη απόφαση του υπουργικού συμβουλίου έξι μήνες μετά την απελευθέρωση.(15)

Όταν τελικά θεσπίστηκε η από καιρό αναμενόμενη εκκαθάριση των πανεπιστημίων ο όρος «εκκαθάριση» δεν αναφερόταν στον τίτλο του σχετικού νόμου. Στην προσπάθεια να μην θιγούν οι ευαισθησίες της πανεπιστημιακής κοινότητας, επελέγη ένας πολύ λιγότερο προσβλητικός τίτλος. Ως εκ τούτου, τηρήθηκαν τα προσχήματα και τα σαφώς διατυπωμένα αδικήματα συγκαλύφθηκαν με ανώδυνες αναφορές στην αποκατάσταση της αυτονομίας των πανεπιστημίων.(16) Αντίθετα, το Υπουργείο Παιδείας δεν επέδειξε την ίδια ευαισθησία αλλά ούτε και οποιαδήποτε αμέλεια στη δίωξη αυτών που υποτίθεται ότι αναμείχθηκαν στα Δεκεμβριανά, στην ουσία δηλαδή όσων είχαν σχέση με ΕΑΜ.

Οι αρχές του Πανεπιστημίου Αθηνών ήταν ιδιαίτερα πρόθυμες να εφαρμόσουν τις οδηγίες της κυβέρνησης στο θέμα αυτό. Η αντίδραση της Συγκλήτου ήταν χαρακτηριστική και αναμενόμενη. Το σώμα αυτό δεν εκπροσωπούσε τις απόψεις ολόκληρης της ακαδημαϊκής κοινότητας του πανεπιστημίου. Εξέφραζε όμως την πλειοψηφία των καθηγητών επειδή αντικατόπτριζε ολόκληρο το φάσμα των αντιδράσεων τους που εκτείνονταν από την αυτοεπιβαλλόμενη απραξία και το συμβιβασμό μέχρι την ιδεολογική ταύτιση με τους νικητές των Δεκεμβριανών. Μία πλευρά αυτής της νοοτροπίας κατέστη προφανής από την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το σώμα αυτό με τον επιβλητικό τίτλο, απέχοντας πολύ από το να είναι ένα συλλογικό όργανο με τη σύγχρονη έννοια του όρου, συνεδρίαζε σε μη τακτά χρονικά διαστήματα, κάθε φορά που κρινόταν απαραίτητο να συγχαρεί ή να

καταγγείλει. Μετά την Απελευθέρωση, το σώμα είχε συνεδριάσει με θέμα την ουσιαστικά προειλημμένη απόφαση για την επίσκεψη και την υποβολή συγχαρητηρίων στον διοικητή των βρετανικών δυνάμεων στην Αθήνα, στρατηγό Ρόναλντ Σκόμπι, για το ρόλο του στα Δεκεμβριανά. Τον Ιανουάριο του 1945, συνεδρίασε για δεύτερη φορά, προκειμένου να καταδικάσει απερίφραστα τους «καθηγητές της αντίστασης». Εκατόν ένας καθηγητές υπέγραψαν το έντονα διατυπωμένο καταδικαστικό έγγραφο που προέκυψε από εκείνη τη συνάντηση. Ελάχιστοι διαφώνησαν ανοιχτά στο πανεπιστήμιο ενάντια σε αυτό το μέτρο. Στη Σύγκλητο, μόνο ένα μέλος, πολέμιος της εκκαθάρισης στο πανεπιστήμιο, εξέφρασε την έντονη κριτική του για την πρακτική των «εξηναγκασμένων υπογραφών» όπως τις αποκάλεσε. Στη Νομική μόνο τρεις καθηγητές αρνήθηκαν να υπογράψουν το κείμενο. (17)

Όπως αναφέρθηκε ήδη, το πανεπιστήμιο κινήθηκε άμεσα εναντίον όσων είχαν αναμειχθεί στα Δεκεμβριανά. Η ίδια η Σύγκλητος ζήτησε από το υπουργείο Παιδείας να λάβει τα απαραίτητα μέτρα σε βάρος των συγκεκριμένων καθηγητών για να αποκατασταθεί, όπως υποστήριξαν, η τάξη και η ηρεμία στο πανεπιστήμιο. Λίγες ημέρες αργότερα, το υπουργείο Παιδείας έδωσε οδηγίες στο πανεπιστήμιο εξετάσει κατά πόσον το ακαδημαϊκό και διοικητικό προσωπικό του είχε αναμειχθεί στα Δεκεμβριανά. (18). Μέχρι τα μέσα Φεβρουαρίου του 1945, οι περισσότεροι από τους καθηγητές είχαν υποβάλλει εκθέσεις σχετικά με τη διαγωγή του προσωπικού, ακαδημαϊκού ή διοικητικού, που τελούσε υπό την εποπτεία τους από την κατοχή. Όλα τα επιλήψιμα, κατά την κρίση των καθηγητών, στοιχεία θα στέλνονταν στο υπουργείο Παιδείας για να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες. Αναμφίβολα για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, κάθε ενέργεια σε βάρος ατόμων που κατηγορούνταν για αριστερά φρονήματα θα εφαρμοζόταν μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας που υπεγράφη στις 12 Φεβρουαρίου 1945 και η οποία υποτίθεται ότι εισήγαγε μία νέα εποχή συμφιλίωσης. Στα πλαίσια προφανώς της συμφιλιωτικής προσπάθειας που κατέβαλε το ΚΚΕ μετά τη Βάρκιζα, ο Ριζοσπάστης κατήγγειλε με σχετικά συγκρατημένο ύφος τις αρχές του Πανεπιστημίου Αθηνών και την κυβέρνηση για τη δίωξη των καθηγητών του ΕΑΜ. Στη νέα ατμόσφαιρα όμως που σταδιακά είχε αρχίσει να επικρατεί στο πανεπιστήμιο, μέλη της Συγκλήτου δεν χρειαζόταν να κρύβουν πλέον την αγανάκτησή τους όταν οι φοιτητές

φώναζαν «Εχρεωκοπήσατε, κάθαρσις, κάθαρσις», ένα γεγονός που συνέβη λίγο μετά την Απελευθέρωση στο Σεμινάριο Θεολογίας. (19)

Στο πλαίσιο της διευρυνόμενης κομμουνιστοφοβίας που στόχευε στη διάβρωση όλων των πτυχών της κοινωνικής ζωής η θέση των υπό εκκαθάριση καθηγητών ενισχύθηκε.

Η Συμφωνία της Βάρκιζας τους πρόσφερε ένα επιπλέον όπλο στην προσπάθεια τους να διατηρήσουν τις θέσεις τους. Η απόφαση της κυβέρνησης να τεθούν σε διαθεσιμότητα οι καθηγητές του ΕΑΜ με βάση τις διατάξεις της Συμφωνίας, προκάλεσε στις αρχές Μαρτίου 1945 έκρηξη μισαλλοδοξίας στη συνεδρίαση της Σύγκλητου με αφορμή, όπως υποστηρίχθηκε, την επιείκεια της ποινής. Είναι προφανές ότι κρίθηκε σκόπιμο να γίνει η μέγιστη δυνατή εκμετάλλευση αυτού του θέματος ώστε να αποσπαστεί η προσοχή από την καθ'εαυτό εκκαθάριση και η οποία ουσιαστικά αφορούσε ένα μεγάλο αριθμό καθηγητών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διατυπωθούν στη Σύγκλητο βαρύτατες κατηγορίες εναντίον των εαμικών καθηγητών και να καταγγελθούν ως παραβάτες του κοινού ποινικού δικαίου. Υποστηρίχθηκε επίσης ότι η Σύγκλητος πρέπει να γνωστοποιήσει τους φόβους τους οποίους έχει από τη γενική αναστάτωση που προκάλεσε στους φοιτητές και στους καθηγητές η επιεικής τιμωρία και το ενδεχόμενο να επιστρέψουν «οι καθηγητές του βουνού» στο Πανεπιστήμιο. Πρόκειται βέβαια για σκόπιμη παρερμηνεία της κατάστασης που επικρατούσε, στο φοιτητικό χώρο τουλάχιστον. Είναι ενδεικτικό ότι στη διάρκεια της συζήτησης αγνοήθηκε η φωνή της λογικής που υποστήριζε ότι το πανεπιστήμιο δεν έχει αρμοδιότητα να επιβάλλει τιμωρία ειδικά όταν δεν έχει επιτραπεί στον κατηγορούμενο να υποστηρίξει τη θέση του (20). Αυτές οι έντονες και μονόπλευρες αντιδράσεις ήταν, ουσιαστικά, ο προάγγελος της πολιτικής ομοιομορφίας που είχε αρχίσει να επιβάλλεται σ'ολόκληρο το πανεπιστήμιο.

Στην επόμενη συνεδρίαση της, στα μέσα Μαρτίου 1945, η Σύγκλητος αποφάσισε να επισκεφθεί τον πρωθυπουργό και τον υπουργό Παιδείας απαιτώντας ως ελάχιστη τιμωρία τη διαθεσιμότητα των καθηγητών του ΕΑΜ. Αποφάσισε επίσης να προχωρήσει σε δική της έρευνα για τη συμπεριφορά αυτών των καθηγητών. Στο πλαίσιο αυτό ζήτησε στοιχεία εναντίον τους με εγκύκλιο που έστειλε στο σώμα των καθηγητών εξαιρώντας αυτούς τους ίδιους. Ήταν εκ των προτέρων γνωστό ότι τέτοιου είδους αποδείξεις ήταν δύσκολο να προκύψουν.

Αυτό όμως το ενδεχόμενο το οποίο οι κατηγορούντες καθηγητές προφανώς εγνώριζαν δεν ελάττωσε τον καταδιωκτικό τους ζήλο. Ήταν επίσης φανερό ότι και νομικά δεν ευσταθούσε όλη αυτή η καταγγελτική εκστρατεία. Αυτό άλλωστε προέκυψε και από τα στοιχεία που η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών κατέθεσε τελικά στο Υπουργείο Παιδείας: την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των καθηγητών της 13^{ης} Ιανουαρίου 1945, που ήδη αναφέρθηκε, και το γεγονός ότι οι καθηγητές αυτοί εγκατέλειψαν τις θέσεις τους στις αρχές του 1944 για να συμμετάσχουν στην Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ).(21).

Οι καθηγητές του ΕΑΜ είχαν αποκατασταθεί στις θέσεις τους τον Νοέμβριο του 1944. Διάταγμα της 16/27 Νοεμβρίου 1944 ακύρωνε την απόλυση των καθηγητών Αλεξάνδρου Σβώλου, Άγγελου Αγγελόπουλου, Πέτρου Κόκκαλη και Γεωργίου Γεωργαλά. Σημειωτέον ότι δύο από αυτούς είχαν διατελέσει υπουργοί στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, ήταν ιδιαίτερα διακεκριμένοι επιστήμονες στον κλάδο τους και οι περισσότεροι ήταν σοσιαλιστές. Λίγους μήνες νωρίτερα, η κυβέρνηση τους είχε αποκαταστήσει επισήμως στις έδρες τους ως ένδειξη εκτίμησης για τη συμμετοχή τους στην αντίσταση.(22)

Εκτός από τους πέντε καθηγητές που τέθηκαν σε διαθεσιμότητα στην Αθήνα, αρκετοί καθηγητές από το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης είχαν την ίδια τύχη. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία περίπου δεκαεπτά μέλη του ακαδημαϊκού προσωπικού των ελληνικών πανεπιστημίων τέθηκαν τελικά σε διαθεσιμότητα.

Ενώ η Σύγκλητος και η Γενική Συνέλευση των καθηγητών είχαν επικεντρώσει τη μήνη τους σε βάρος των καθηγητών του ΕΑΜ, δεν έδειχναν την παραμικρή προθυμία να βοηθήσουν το υπουργείο Παιδείας στην προσπάθειά του να εκκαθαρίσει το σώμα από το ακαδημαϊκό προσωπικό που είχε διοριστεί στην κατοχή. Μόνο μετά από προσωπική παρέμβαση του υπουργού Παιδείας (και μέχρι πρόσφατα αντιπρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών), η Σύγκλητος διόρισε επιτροπή για τη διερεύνηση του ζητήματος. Στα τέλη Ιουνίου του 1945, η Σύγκλητος ανέβαλλε κάθε απόφαση σχετικά με το ζήτημα αυτό αφού καμία από τις Σχολές δεν είχε απαντήσει στα έγγραφα που είχαν αποσταλεί από το υπουργείο Παιδείας. Αυτή η αλληλουχία γεγονότων έδειξε ότι η καθυστέρηση να συμμορφωθούν με τις υποδείξεις του υπουργού Παιδείας βασιζόταν σε

εσκεμμένους υπολογισμούς θεσμικών και ατομικών συμφερόντων και δεν ήταν ένα ακόμα παράδειγμα γραφειοκρατικής ανικανότητας. Λίγες μέρες αργότερα, ένας νόμος που καταργούσε τις θέσεις που είχαν δημιουργηθεί στον δημόσιο τομέα κατά τη διάρκεια της κατοχής, εξαιρούσε τους πανεπιστημιακούς καθηγητές και άλλους προσεκτικά επιλεγμένους δημόσιους λειτουργούς. Στα μέσα Μαΐου 1945 η κυβέρνηση απομάκρυνε τους καθηγητές του ΕΑΜ από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και αντικατέστησε τον Πρύτανη του Πολυτεχνείου. Στην απόφαση αυτή κατέληξε μετά από σειρά δισταγμών και καθυστερήσεων όπως αναφέρθηκε στις εφημερίδες αλλά και παραδέχθηκε ιδιωτικά, ενώ υπαινίχθηκε δημόσια, ο υπουργός Παιδείας και καθηγητής πανεπιστημίου ο ίδιος. Παραδέχθηκε επίσης ότι του είχε ασκηθεί πίεση για να απολύσει αυτούς του καθηγητές (23).

Έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στους διαμαρτυρόμενους καθηγητές και τον υπουργό Παιδείας εξελίχθηκε μέσω του Τύπου. Οι καθηγητές ισχυριζόμενοι ότι οι μισοί από αυτούς θα απολύονταν απείλησαν με μαζική παραίτηση, ενώ ο υπουργός καθυσύχασε τους δημοσιογράφους ότι τελικά κανείς δεν επρόκειτο να παραιτηθεί. Εάν έπρατταν κάτι τέτοιο, πρόσθεσε, θα ήταν ευλογία, διότι έτσι το πανεπιστήμιο θα αυτό-εκκαθαριζόταν.

Η υπόθεση των απολυμένων καθηγητών του ΕΑΜ καταδεικνύει ένα γενικότερο φαινόμενο που βίωσαν μεγάλα τμήματα της Ελληνικής κοινωνίας μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, δηλαδή μια απότομη και απόλυτη αντιστροφή της πολιτικής κατάστασης. Οι μακροπρόθεσμες συνέπειές της δεν ήταν διακριτές εκείνη την εποχή. Τα δεινά της κατοχής και οι συλλογικές μορφές αντίστασης εναντίον της συνδυάστηκαν στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων με αποτέλεσμα να προκληθεί ένα αίσθημα αισιοδοξίας ότι, εφόσον είχαν ξεπεράσει αυτή τη δοκιμασία, σίγουρα θα έρχονταν καλύτερες ημέρες. Ταυτόχρονα όμως γινόταν όλο και πιο σαφές ότι η κυβέρνηση, πέραν της ανικανότητάς της να αντιμετωπίσει την απελπιστική οικονομική κατάσταση, ήταν ανίκανη να πραγματοποιήσει την υπόσχεσή της σε ότι αφορούσε ένα ζήτημα που επηρέαζε άμεσα τον αυτοσεβασμό και την αξιοπρέπεια ενός λαού που είχε υποφέρει πολλά. Η στάση της κυβέρνησης στο ζήτημα της εκκαθάρισης ήταν εξαιρετικά απογοητευτική. Στη συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία η αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης δεν αποτέλεσε εξαίρεση.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η απόπειρα για την εκκαθάριση των πανεπιστημίων είχε στηριχθεί σε τρεις Συντακτικές Πράξεις οι οποίες δημοσιεύθηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως μέσα σε διάστημα περίπου έξι μηνών. Αυτή όμως η εντυπωσιακή παράταξη νομολογίας αποδείχθηκε τελικά ανίκανη να επιβιώσει της αποφασιστικής αντίστασης των ίδιων των πανεπιστημίων. Μια τέταρτη και πιο αποφασιστική απόπειρα της κυβέρνησης, εμποδίστηκε από τον Αντιβασιλιά Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό.

Η ρύθμιση των πενήντα ετών που εφαρμόζει η Ελλάδα για το άνοιγμα των αρχείων της και η συνακόλουθη έλλειψη αποδείξεων, η σιωπή όσων είχαν αναμειχθεί καθώς και μια απροθυμία προσέγγισης του θέματος λόγω της αμηχανίας που προκαλεί το ζήτημα του δωσιλογισμού, έχει ως αποτέλεσμα τη σημαντική καθυστέρηση των ερευνών. Παρ' όλα αυτά, από την αντιπαράθεση του κειμένου των νόμων αυτών και τις αντιδράσεις τις οποίες προκάλεσαν, προκύπτουν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Η εκκαθάριση που θεσπίστηκε με την Συντακτική Πράξη στα τέλη Ιουνίου του 1945, κάλυψε την περίοδο ανάμεσα στο 1932, όταν δημοσιεύτηκε ο νόμος 5343 «Περί Οργάνωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών» μέχρι το τέλος της κατοχής. Αυτή η Συντακτική Πράξη ήταν βασικό νομοθέτημα για το θέμα αυτό στην υπό εξέταση περίοδο. Αναφερόταν σε έδρες που είχαν ιδρυθεί αυθαίρετα και είχαν τροποποιηθεί ως προς το αντικείμενό τους, καθώς επίσης και σε καθηγητές οι έδρες των οποίων είχαν καταργηθεί. Ο νόμος όριζε ότι αυτοί οι καθηγητές απολύονταν. Προσδιόριζε επίσης την έννοια της ανάρμοστης συμπεριφοράς για ένα καθηγητή. Παρ' όλα αυτά, η αυστηρότητα του συγκεκριμένου νόμου υπήρξε βραχύβια. Πριν περάσει ένας μήνας, μια νέα Συντακτική Πράξη εισήγαγε ηπιότερα μέτρα για τους καθηγητές που διορίστηκαν στη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας. Λίγους μήνες όμως αργότερα η στάση του Υπουργείου Παιδείας αντιστράφηκε. Στις αρχές Οκτωβρίου 1945, η δημοσίευση μιας τρίτης Συντακτικής Πράξης αποκάλυψε τη δυσaréσκεια της κυβέρνησης για την καθυστέρηση με την οποία τα πανεπιστήμια εφαρμόζαν τη διαδικασία της εκκαθάρισης. Επίσης, υπογράμμισε την αποφασιστικότητά της να επιβάλει ένα ταχύτερο και αυστηρότερο πλαίσιο προώθησης της προσπάθειας αυτής.(24)

Ως αποτέλεσμα, συστήθηκαν πειθαρχικές επιτροπές με την εξουσία να καλούν σε απολογία τον πρύτανη του πανεπιστημίου εφόσον δεν επόπτευε επαρκώς την εφαρμογή του συγκεκριμένου νόμου. Η συνεχής όμως αδράνεια των πανεπιστημιακών αρχών, ανάγκασε το υπουργείο Παιδείας να εισάγει νέο νομοσχέδιο τον Ιανουάριο του 1946, την τέταρτη απόπειρά του. Η πράξη αυτή προκάλεσε έκρηξη διαμαρτυριών στους κόλπους των καθηγητών. Η αντίδραση αυτή δεν προκλήθηκε επειδή εισαγόταν ο όρος «ηθική αναξιότητα» για να προσδιοριστεί τότε ένας καθηγητής επιδείκνυε «διαγωγική ασυμβίβαστον προς το αξίωμα του» ούτε επειδή θεσπιζόταν μια ταχύτερη διαδικασία.

Το πραγματικό σημείο τριβής ήταν ο έλεγχος της διαδικασίας αυτής. Αντίθετα με τις προηγούμενες Συντακτικές Πράξεις, η καινοτομία του νομοσχεδίου αυτού ήταν ότι αφαιρούσε από το πανεπιστήμιο τον έλεγχο της εκκαθαριστικής διαδικασίας.

Ταυτόχρονα, προβλεπόταν μία ρύθμιση που ανέκαθεν προκαλούσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο χώρο αυτό, το μόνιμο ζήτημα της ηλικίας συνταξιοδότησης των καθηγητών. Είναι χαρακτηριστικό ότι σ' αυτό το θέμα οι καθηγητές επέλεξαν να επικεντρώσουν τις διαφωνίες τους ενώ η εκκαθάριση δεν κρίθηκε ως άμεση προτεραιότητα. Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών και η Γενική Συνέλευση των καθηγητών η οποία επαναδραστηριοποιήθηκε για την περίπτωση, κατήγγειλαν ότι τα νέα μέτρα καταργούν την αυτονομία του πανεπιστημίου, προκαλώντας έντονη αντιπαράθεση στον τύπο ανάμεσα στο σώμα των καθηγητών και το υπουργείο.

Το φοιτητικό σώμα, ενεπλάκη και αυτό στο ζήτημα της εκκαθάρισης. Σύμφωνα με ένα δημοσίευμα, «οι φοιτητές όλων των Σχολών» του Πανεπιστημίου της Αθήνας προχώρησαν σε απεργία υπέρ των καθηγητών τους, φωνάζοντας «Κάτω τα χέρια από τα πνευματικά μας ιδρύματα». Άλλα δημοσιεύματα όμως επισημαίνουν την πολύ τεταμένη σχέση που υπήρχε μεταξύ των υπό εκκαθάριση καθηγητών και των φοιτητών που διαδήλωναν εναντίον τους. Ο πρύτανης απευθυνόμενος στους απεργούντες φοιτητές, είπε να μην ανακατεύονται στις υποθέσεις των καθηγητών και τους σύστησε να επιστρέψουν στα μαθήματά τους. Στο τέλος αποδείχθηκε ότι ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών είχε δίκιο. Οι απειλούμενοι καθηγητές δεν χρειάζονταν

την υποστήριξη φοιτητών που συγγένευαν ιδεολογικά μαζί τους. Το ζήτημα μπορούσε να λυθεί με κατευθείαν παρέμβαση στον αντιβασιλέα, παρακάμπτοντας τον υπουργό Παιδείας αλλά και το υπουργικό συμβούλιο που είχε εγκρίνει τον αμφισβητούμενο νόμο. Στα τέλη Μαΐου του 1946, ο πρύτανης ενημέρωσε μάλλον καθυστερημένα, τη Σύγκλητο ότι, συνοδευόμενος από τον αντιπρύτανη και τον κοσμήτορα της Νομικής Σχολής, είχε παρουσιαστεί στα τέλη Μαρτίου στον αντιβασιλιά. Ο Δαμασκηνός ρώτησε εάν θα έπρεπε να υπογράψει τη Συντακτική Πράξη που αφορούσε στην εκκαθάριση των πανεπιστημίων προσθέτοντας ότι θα στήριζε την απόφασή του στην κρίση τους. Οι τρεις καθηγητές δήλωσαν ομόφωνα ότι η δημοσιοποίηση ενός τέτοιου νόμου λίγες μόλις ημέρες πριν από τις βουλευτικές εκλογές, θα ήταν απρόσφορη και για αυτόν τον λόγο ήταν αντίθετοι. Ο αντιβασιλιάς, η υπογραφή του οποίου θα επικύρωνε την επίμαχη Συντακτική Πράξη ακολούθησε τη συμβουλή τους. Με τον τρόπο αυτό έληξε η απόπειρα για εκκαθάριση των πανεπιστημίων. (25)

Σε μία κοινωνία που προσπαθούσε να προσαρμοστεί σε μία εξαιρετική δυσχερή μεταπολεμική κατάσταση η εκκαθάριση των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων της χώρας πιθανόν να θεωρήθηκε λιγότερο σημαντική και επείγουσα από ότι η αντίστοιχη διαδικασία για τους άλλους τομείς του κράτους όπως οι δυνάμεις ασφαλείας και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Τα εμπόδια όμως που πρόβαλλε το σώμα των καθηγητών και η αδυναμία διαδοχικών κυβερνήσεων να τα ξεπεράσει διάβρωσαν την αξιοπιστία του πανεπιστημίου.

Είναι ίσως αναμενόμενο μία κοινωνία που αντιμετωπίζει το φάσμα του εμφυλίου πολέμου να μην αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε θέματα αξιοπιστίας. Παράλληλα όμως το ζήτημα της εκκαθάρισης εξελίχθηκε και σε ιδεολογική αντιπαράθεση. Το πανεπιστήμιο, μάλιστα, ήταν ένας ιδιαίτερα κατάλληλος χώρος για μία τέτοια αντιπαράθεση.

Δεν ήταν βέβαια ο αριθμός αυτών που υποτίθεται ότι συμμετείχαν στα Δεκεμβριανά η αιτία της οξύτατης αντίδρασης εναντίον τους. Αυτό που προκαλούσε δέος ήταν η επιρροή που ασκούσε αυτή η εναλλακτική ιδεολογία και η οποία ήταν φανερό ότι είχε εξαπλωθεί στη διάρκεια της κατοχής. Το ζητούμενο ήταν λοιπόν να αντιστραφεί μία κατάσταση που είχε αναπτυχθεί επικίνδυνα την περίοδο αυτή.

Το Πανεπιστήμιον είναι «μάλλον ίδρυμα εθνικόν παρά εκπαιδευτικόν» τόνισε χαρακτηριστικά ένας από τους πλέον κραυγαλέους υποστηρικτές αυτής της νοοτροπίας.

Στο πλαίσιο αυτό φαίνεται ότι δεν θεωρήθηκε επιλήψιμο να ασκηθούν εκβιαστικές πιέσεις για να διογκωθεί ο αριθμός των διαμαρτυρόμενων καθηγητών. Αυτός ο ζήλος ήταν επίσης μία πρόφαση για να αποκρυβούν παράνομοι διορισμοί, αδιαφορία, παθητικότητα αλλά και συνεργασία στη διάρκεια της κατοχής

Επιπλέον, η άρνηση να επιτραπεί οποιαδήποτε μορφή εκκαθάρισης ήταν μία σαφής απόδειξη της ανυποχώρητης πεποίθησης ότι όσοι καθηγητές πρέσβευαν ένα συγκεκριμένο πολιτικό δόγμα ήταν πέραν πάσης μομφής.

Υποσημειώσεις

-
1. Η. Βενέζης, *Εμμανουήλ Τσουδερός* (Αθήνα, 1966), 266-67
 2. Γ. Παπανδρέου, *Η Απελευθέρωσις της Ελλάδος* (Αθήνα, 1945), 77-78.
 3. Γ. Παπανδρέου, *Απελευθέρωσις*, 144. Σχετικά με την προθυμία να γίνουν αποδεκτές οι υπηρεσίες των Ταγμάτων Ασφαλείας, η οποία διέπνεε σημαντικό τμήμα της κυβέρνησης της Εθνικής Ενότητας, βλ. το ημερολόγιο του ποιητή Γ. Σεφέρη που, ως διπλωμάτης, είχε ακολουθήσει την κυβέρνηση στην εξορία και σχολίασε με οργή, αγανάκτηση και σαρκασμό την ανικανότητα της να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων. Γ. Σεφέρης, *Πολιτικό ημερολόγιο Α, 1935-1944* (Αθήνα, 1979), 251, 254, 255 και στο εξής. Σχετικά με τη στάση της βρετανικής και της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στα Τάγματα Ασφαλείας, βλ. Mazower, *Inside Hitler's Greece* (Νιού Χέιβεν και Λονδίνο, 1993, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, (1994), 328-64 και Π. Παπαστράτης, *British Policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944* (Κέιμπριτζ, 1984), 209-11.
 4. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Ελληνική Πολιτεία: αρ. 232, 6 Οκτωβρίου. 1944, Νόμοι 1924 και 1937, αρ. 237, 9 Οκτωβρίου. 1944, Νόμος 1941 αρ. 240, 10 Οκτωβρίου 1944, Νόμος 1967. Πρόκειται για την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως των δωσιλογικών Κυβερνήσεων.
 5. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Ελληνική Πολιτεία: αρ. 242, 12 Οκτωβρίου 1944.
 6. Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών, (Ι.Α.Π.Α.) Πρακτικά της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου, Συνεδρία 6^η, 17 Οκτωβρίου 1944.
 7. Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος:: αρ. 36, Κάιρο, 14 Οκτωβρίου 1944, Συντακτική Πράξη, « Περὶ Επιβολῆς Κυρώσεων κατὰ των

Προδοτών », εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο την 1η Οκτωβρίου 1944, και δημοσιεύτηκε μετά την απελευθέρωση στο ΦΕΚ αρ.12, 6 Νοεβρίου. 1944:

Συντακτική Πράξη 1, αρ. 12, Αθήνα, 20 Ιανουαρίου 1945.

8. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 67, 22 Μαΐου 1945, Συντακτική Πράξη 25.

9. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 167, 30 Ιουνίου 1945, Συντακτική Πράξη 60,

«Σχετικά με την Αποκατάσταση της Αυτονομίας των Πανεπιστημίων.» Ο νόμος

αυτός στη συνέχεια τροποποιήθηκε από τις Συντακτικές Πράξεις 67 και 72 της

19ης Ιουλίου και 6ης Οκτωβρίου 1945, αντίστοιχα. Η τελευταία τροποποίηση, η

οποία προτάθηκε από τον υπουργό Παιδείας στα τέλη Ιανουαρίου 1946, δεν πραγματοποιήθηκε για λόγους που αναλύονται στο παρόν κεφάλαιο.

10. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου , Συνεδρία 11η, 28 Νοεμβρίου 1944.

11. Στο ίδιο.

12. Ι.Α.Π.Α.: Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρία 12^η, 16 Ιανουαρίου 1945.

Συνεδρία 6^η, 17 Οκτωβρίου 1944

13. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου , Συνεδρία 6^η , 17 Οκτωβρίου 1944. Σχετικά με την αντίδραση των πανεπιστημιακών αρχών στη δράση αυτή βλ. Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρία 8^η και 9^η, 7 και 14 Νοεμβρίου 1944.

14. Σχετικά με τις ιδεολογικές διαμάχες που οδήγησαν στην ίδρυση του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, βλ. Ρένα Σταυρίδου-Πατρικίου, «Οι ενδο-πανεπιστημιακές Ισορροπίες και η ανατροπή τους (1910-1926),»

στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία* τομ. Α, (Αθήνα, 1989), 215-22. Βλέπε επίσης Σπύρος Μαρκέτος. « Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» στο ίδιο, τόμος Β' σ.397-420. Εφημερίς της Κυβερνήσεως αρ.15, 14 Απριλίου 1945, Συντακτική Πράξη 37 . Η κυβέρνηση επανειλημμένα παρενέβη στο πανεπιστήμιο αυτό. Το 1938, η δικτατορία του Μεταξά σκεπτόταν να μεταφέρει τη Φιλοσοφική Σχολή από το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Β.Κυριαζόπουλος, *Πενήντα Χρόνια Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1926-1976* (Θεσσαλονίκη, 1976), 238-39.

15. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 85, 4 Απρ.1945, Συντακτική Πράξη 34. Οι

16. Το υπουργικό Συμβούλιο άρχισε να συζητά το θέμα της εκκαθάρισης των πανεπιστημίων προς τα τέλη Μαρτίου 1945. Ο σχετικός νόμος δημοσιεύθηκε τρεις μήνες αργότερα. *Καθημερινή*, 21 Μαρτίου 1945. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 167, 30 Ιουνίου1945. Σχετικά με την εκκαθάριση των δημόσιων υπηρεσιών βλ. P. Papastratis, «The Purge of the Greek Civil Service in the Eve of the Civil War, επιμ. L. Baerentzen, J. Iatrides, O. Smith στο *Studies in the History of the Greek Civil War, 1945-1949* (Κοπενχάγη, 1987, *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο*, Αθήνα, 1992), 41-55.

17. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρία 19η, 6^η Μαρτίου1945. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Εκατόν Πενήντα Χρόνια 1837-1987: Κατάλογος της Έκθεσης* , Αθήνα, 1987. 86.

18 Ι.Α.Π.Α.Πρακτικά Συγκλήτου , Συνεδρία 13η, 23^η Ιανουάριος 1945.

19. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου Συνεδρία 11η, 28 Νοεμβρίου, 1944.

20. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρία 21η, 13 Μαρτίου 1945
Ριζοσπάστης 4 Μαρτίου, 15 και 17 Μαρτίου 1945.

Για την πολιτική του ΚΚΕ την περίοδο αυτή βλέπε Μιχάλης Λυμπεράτος, *Στα πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946.*

Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006. Η Σύγκλητος αποφάσισε τη δίωξη των καθηγητών του ΕΑΜ στις 27 Απριλίου 1946, στη 30^η Συνεδρία της.

21. «Κατά συνέπειαν ούτοι όντες δημόσιοι υπάλληλοι κατά την έναρξιν του στασιαστικού κινήματος μηνός Δεκεμβρίου ιδίου έτους, υπάγονται εις τας διατάξεις της σχετικής εγκυκλίου του κ.Προέδρου της Κυβερνήσεως δι' ης οι μη εμφανισθέντες μέχρι της 15^{ης} Ιανουαρίου 1945 παύουσιν μισθοδοτούμενοι εκ της υπηρεσίας τους από 15^{ης} Ιανουαρίου και εφεξής».

Ι.Α.Π.Α.Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρία 18η, 27 Φεβρουαρίου 1945 και 21^η,
13 Μαρτίου 1946.

Ριζοσπάστης, 4 Μαρτίου 1945.

22. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρία 35η και 37η, 5 και 19 Ιουνίου 1945. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 164, 27 Ιουνίου 1945, Συντακτική Πράξη 59.

23. *Το Βήμα*, 15 Μαΐου 1945.

Καθημερινή, 2, 26, 27, 29 Ιανουαρίου 1946.

Το Βήμα, 1, 23, 25, 29 Ιανουαρίου και 2 Φεβρουαρίου 1946. Για την επίσημη αλληλογραφία που αντάλλαξαν βλ. Ι.Α.Π.Α. Πρακτικά Συγκλήτου, 21η Συνεδρία, 5 Φεβρουαρίου 1946.

24. *Καθημερινή*, 30, 31 Ιανουαρίου και 5 Φεβρουαρίου 1945 αλλά επίσης και *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου και 1η Φεβρουαρίου 1946. *Το Βήμα*, 27 Ιανουαρίου . 1946 Ι.Α.Π.Α.Πρακτικά Συγκλήτου, 22η και 29η Συνεδρία, 12 Φεβρουαρίου και 26 Μαρτίου 1946.